

Afganistan’da Ulus İnşa Süreci ve Çöküşü

Orkun Sürücüoğlu^{a, b}

Özet

11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan’a askeri bir müdahale gerçekleştiren ABD, Taliban yönetimini devirdikten sonra ülkede bir ulus inşa süreci başlatarak yeni bir rejim kurulmasına öncülük etmiş ve yaklaşık 20 yıl boyunca bu rejime siyasi, askeri ve ekonomik destek vermiştir. Ancak gerek istikrarlı ve dış yardıma bağlı olmayan bir yapının tesis edilememesi gerekse de savaşın maliyetinin ABD ekonomisine getirdiği yük, Amerikan askerlerinin ülkeden çekilmesine yol açmıştır. Bu makalenin amacı Afganistan’daki rejime verilen tüm dış desteğe rağmen ulus inşa sürecinin bu kadar çabuk çökebilmesinin nedenlerini tartışmaktır. Bu doğrultuda Afgan halkının ihtiyaç ve talepleri ile uygulamaya koyulan ulus inşa projesinin bu ihtiyaç ve taleplere uyumu irdelenecektir. Bu bağlamda, öncelikle Afganistan’ın toplumsal yapısı belirli bir tarihsel arka plan çerçevesinde ortaya konulacak, ardından ABD öncülüğündeki ulus inşa sürecinin siyasi, iktisadi ve güvenlik boyutları uygulamadaki sorunlarıyla birlikte ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Afganistan
Askeri Müdahale
Devlet İnşası
Ulus İnşası

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 12.05.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115998

The Nation-Building Process in Afghanistan and Its Collapse

Abstract

The US, which carried out military intervention in Afghanistan after September 11 attacks, led to the establishment of a new regime in this country by initiating a nation-building process after overthrowing the Taliban administration. The US had given political, military and economic support to the established regime for approximately 20 years. However, both the failure to establish a stable structure which does not depend on foreign aid and the increasing costs of war for the US economy caused the withdrawal of US troops from the country. The aim of this article is to discuss the reasons for the swift collapse of the nation-building process despite the external support given to the regime in Afghanistan. In this regard, the compatibility of the needs and demands of the Afghan people with the nation-building project which had been conducted will be examined. In this context, at first, the social structure of Afghanistan will be explained within the scope of historical background, and then the political, economic and security dimensions of the U.S.-led nation-building process will be addressed with the problems in the field.

Keywords

Afganistan
Military Intervention
State-Building
Nation-Building

About Article

Received: 12.05.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115998

^a İletişim Yazarı: orkunsurucuoglu@outlook.com

^b Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-0930-0013.

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından tek süper güç olarak öne çıkan ABD, 1990'lı yıllar boyunca serbest piyasa ekonomisinin başta Doğu Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmasıyla birlikte siyasi ve ekonomik alandaki liderliğini perçinlemiştir. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide üyelerince kaçırılan uçakların İkiz Kulelere ve Pentagon'a çarpması sonucunda yaklaşık 3.000 kişi hayatını kaybetmiş ve bu olay tüm dünyada büyük bir şok etkisi yaratarak uluslararası siyasette yeni bir dönem başlatmıştır.

Başkan Bush'un (The Washington Post, 2001a) Afganistan'ın büyük bölümünü fiili olarak kontrolü altında bulunduran Taliban'dan aralarında El Kaide üyelerinin teslim edilmesini de içeren taleplerinin kabul edilmemesi sonrasında Ekim ayında başlayan askeri müdahale hızlı bir sonuç vermiş ve Kasım ayında başkent Kabil ele geçirilmiştir. ABD bu süreçte uluslararası alanda geniş bir destek görürken, askeri müdahaleye Amerikan kamuoyunun onayı %90'ın üzerinde seyretmiştir (The Washington Post, 2001b).

Burada değinilmesi gereken bir husus, Bush'un Başkan adaylığı sürecinde ulus inşasına yönelik girişimleri eleştirmesi ve bunu önleyeceğini ifade etmiş olmasıdır (Schneider, 2001). Nitekim ilk aşamada Afganistan'da yeni rejimin oluşturulmasının ardından birliklerin ayrılması planlanmıştır. Ancak 2003 yılına gelindiğinde istikrarlı ve güvenliği sağlayacak bir yapının kurulamadığı görüldüğünden bunu dış destekle tesis etmeye yönelik bir ulus inşa süreci başlatılmıştır (Robinson, 2018: 253).

Bu bağlamda ulus inşası kavramını açıklamakta fayda vardır. Keane ve Diesen'in (2015: 206) tanımıyla ulus inşası, dış bir gücün ya da güçlerin kimi yerel siyasi elitlerin de katkılarıyla doğrudan müdahale ederek belirli bir siyasi kimliği destekleyip ön plana çıkarması ve silahlı çatışma ya da iç kargaşa dönemlerinin ardından siyasi istikrarı sağlamak için ülke genelinde kurumsal ve maddi altyapıyı oluşturması süreçlerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda güvenlik, iyi yönetim ve çeşitli alanlardaki kalkınma çabaları birbirleriyle bağlantılıdır. Literatürde "devlet inşası" (state-building) ile "ulus inşası" (nation-building) kavramlarının sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kavram arasında ayrım yapanlar ise devlet inşasının devlet kurumlarının tesis edilmesine yönelik olduğunu, ulus inşasının ise buna ek olarak meşruiyet ve toplumsal birliktelik oluşturmayı da amaçladığını belirtmektedir (Lemay-Hebert, 2009; Grotenhuis, 2016). Ancak iki sürecin uygulamada birbirleriyle iç içe geçmesinden dolayı bu çalışmada "ulus inşası" kavramı kullanılmıştır.

Özellikle 2003 yılından sonra Afganistan'da ulus inşasına girişen ABD yönetimi, ülkede iktidarın demokratik seçimler sonucunda belirlendiği ve insan haklarına saygı gösterecek bir siyasi yapı oluşması için çabalamıştır. Böylelikle Batı ile daha uyumlu çalışacak ve Batı'nın güvenliğine tehdit oluşturmayacak bir devletin ortaya çıkması amaçlanmıştır (Hook & Spanier, 2016: 298). Bununla birlikte, Batı tipi liberal demokratik bir rejim oluşturma çabası uyuşmazlıkların çözülmesi hedefinin yanında serbest piyasa sisteminin egemen kılınmasını da gündeme getirmektedir. Nitekim "liberal barış inşası" ya da "devlet inşası" kavramları sadece siyasi değil, serbest piyasa sisteminin küresel olarak yayılmasının önünü açarak ve neoliberal yaklaşımın alternatiflerini dışlayarak iktisadi bir boyuta da sahip olmaktadır (Goodhand & Sedra, 2013: 239-242; Dodge, 2013).

Yaklaşık 20 yıl boyunca Afganistan'da asker bulunduran ve kurulan yeni rejime destek veren ABD'nin toplam harcaması 2 trilyon doları aşarken (Brown University, 2021); bu süreçte 2.443 Amerikan ve 1.444 müttefik askeri hayatını kaybetmiş, 20.666 asker ise yaralanmıştır.

Afganistan tarafındaki rakamlar ise beklenebileceği üzere çok daha çarpıcıdır: 20 yılda 66.000 Afgan askerin ve 48.000 sivilin hayatını kaybettiği, 75.000'in üzerinde de yaralı olduğu tahmin edilmektedir (SIGAR, 2021: VII). Tüm bu can kayıplarına ve mali harcamalara rağmen Afganistan'da kurulan yeni rejim başarılı olamazken, ABD ile Taliban 29 Şubat 2020 tarihinde Taliban'ın belirli taahhütleri karşılığında Amerikan askerlerinin ülkeden çekilmesini öngören bir anlaşma imzalamış ve henüz Amerikan askerlerinin tamamı ülkeden çekilmeden Taliban kuvvetleri başkent Kabil'i 15 Ağustos 2021 tarihinde ele geçirmiştir.

Amerikan kamuoyunda Afganistan'daki askeri müdahaleye verilen destek de yıllar içinde çarpıcı bir düşüş göstermiştir. Bu çerçevede 2001 sonunda %90'ı aşan destek 2021 yılına gelindiğinde %47'ye kadar düşerken (Brenan, 2021), kamuoyunun %69'u ABD'nin Afganistan'daki hedeflerine büyük oranda ulaşmayı başaramadığı düşüncesindedir (Green & Doherty, 2021). Temmuz 2021'de yapılan bir başka çalışmada da Amerikalıların %70'inin geri çekilmeyi desteklediği tespit edilmiştir (Smeltz & Sullivan, 2021). Bu verilerin dışında Afganistan'da verilen savaşın dolaylı olarak ABD içindeki polis şiddetini artırdığı, ötekileştirmeyi tetikleyerek toplumsal kutuplaşmayı derinleştirdiği ve bir güvenlik devleti inşa edilerek ülke içindeki hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına zemin hazırladığı yönünde tartışmalar da başlamıştır (Hopkins, 2021).

Bu makalenin amacı ABD'nin Afganistan'da kurulmasına öncülük ettiği rejimin istikrarlı bir yapıya kavuşması için verilen tüm siyasi, askeri ve ekonomik desteğe rağmen başarısız olmasının nedenlerini tartışmaktır. Bu bağlamda hem Afganistan'ın toplumsal yapısı hem de inşa edilmeye çalışılan yeni düzenin bu yapıya uyumu irdelenecektir. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle ABD'nin askeri müdahalesine kadar Afganistan'daki genel durum tarihsel bir şekilde aktarılarak ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı ortaya konulacak; ardından Afganistan'da yürürlüğe sokulan ulus inşa süreci uygulamadaki sorunlarıyla birlikte ele alınarak bu projenin çöküşüne neden olan etkenler belirlenecektir.

Afganistan'ın Toplumsal Yapısı ve Tarihsel Arka Plan

Dünya siyasetinde ve uluslararası haberlerde sıklıkla olumsuz gelişmelerle gündeme gelen Afganistan'ı mercek altına alırken göze çarpan ilk unsur ülkenin sorunlarının uzun yıllardır devam ettiği ve bu sorunlara kalıcı bir çözüm bulunamamasıyla istikrarsızlığın adeta olağan hale geldiğidir. Farklı gruplar arasında uzlaşma geleneğinin güçlü olmadığı ülkede, aşiret bağlarına etnik ve mezhepsel çeşitlilik de eklenince kültürel zenginlikten ziyade gruplar arası çatışmalar ön plana çıkmıştır. Bu durum da bir ulusal kimlik kazanımını oldukça güçleştirmiştir.

Afganların büyük bölümü en önemli kimlik olarak Müslüman kimliğini görmektedir. Ülkede ağırlıklı olarak Sünni mezhebinden olanlar mevcutken, çeşitli Şii gruplar da bulunmaktadır. Dini kimliğin yanında etnik kimlikler de büyük önem arz etmektedir. Ülkedeki en büyük etnik grubu teşkil eden Peştunların tahmini olarak nüfusun %42'sini oluşturduğu belirtilmektedir (Encyclopaedia Britannica, 2004). Tarihsel olarak bakıldığında da "Afgan" ile Fars kökenli kabul edilen "Peştun" kimlikleri sıklıkla özdeş olarak kullanılmış ancak 1923 yılından sonra yapılan bütün anayasalarda etnik kimliğe bakılmaksızın tüm vatandaşlar "Afgan" olarak nitelendirilmiştir (Rubin, 2020: 13-16).

Peştunlar, kendi içlerinde çok çeşitli aşiretleri barındırmaktadır ve bu aşiret bağları zaman zaman etnik bağların önüne geçebilmektedir. Lieven (2021a: 8), tarihsel olarak Peştunların

genelde geleneksel veya dini meşruiyete sahip olmayan, halkı fazla vergi ödemeye zorlayan ve toplumu ve hayat tarzını hızlı bir biçimde değiştirmeye çalışan hükümetlere karşı geldiğini ifade etmektedir. Peştunlar için meşru bir devlet ülkeyi dış saldırılara karşı korumalı, aşiretler arasındaki anlaşmazlıkları çözmeli ve böylelikle ülkenin uzun süreli bir çatışma ve kaos ortamına dönmesini engellemelidir. Lieven'in dikkat çektiği bu hususlar Afganistan'da yaşanan pek çok isyan hareketinin ana nedenini teşkil etmiştir.

2004 yılında yürürlüğe giren Afganistan anayasasında 14 etnik gruba yer verilmiştir: Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Peşei, Nuristani, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Göçer ve Brohi. Peştunların ardından gelen en kalabalık etnik grup Taciklerdir. Farsça konuşan Sünni bir kavim olarak tarif edilen Taciklerin ardından ülkede siyasi ağırlığa sahip diğer büyük etnik gruplar Hazaralar ve Özbeklerdir (Encyclopaedia Britannica, 2004). Etnik grupların birbirlerine karşı güvensizlikleri, ülkede siyasi istikrarın önüne geçen bir başka unsuru meydana getirmektedir.

Tarihsel olarak her ne kadar Afganistan topraklarında 18. yüzyılda bir devlet kurulmuşsa da ülkenin yakın tarihine yönelik incelemelerde genellikle 1919 yılındaki 3. İngiliz-Afgan Savaşı sonrasındaki süreç ele alınmaktadır. Bu savaşla kazanılan bağımsızlığın ardından Birleşik Krallık'tan gelen mali desteğin kesilmesi, halihazırda ülkenin pek çok bölgesinde yeterli kontrole sahip olmayan ve halkın kamusal ihtiyaçlarını karşılayamayan devleti oldukça zor bir duruma sokmuştur. 1926 yılında hükümdar olan Emanullah Han, modern bir devlet kurma çabasının maliyetinin vergilerde artış ile karşılanmasını gündeme getirmiş; bu durum Batılılaşma politikalarını hoş karşılamayan din adamlarının tepkisine aşiret liderlerinin de eklenmesine neden olmuştur. Nitekim bu tepki 1929 yılında Emanullah Han'ın iktidardan düşmesine yol açmıştır. 1940'ların sonlarında yeniden başlayan modernleşme hareketine de ülkede nüfuz elde etmek amacıyla yatırımlarda bulunan SSCB ve ABD'nin sağladığı kaynaklar katkıda bulunmuştur (Biddle, Christia & Thier, 2010: 49; Lieven, 2021a: 23-24).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından rekabet içindeki SSCB ve ABD'den aldığı yardımlarla ek bir gelir kalemine sahip olan Afganistan'da 1973 yılında yapılan bir darbe ile monarşik düzen son bulmuştur. Darbeyi gerçekleştirenler Moskova yanlısı bir çizgi benimserken, yeni rejimin izlediği politikalar halkta ciddi tepki yaratarak isyana sebebiyet vermiştir. Böylelikle Aralık 1979'da Sovyet askerlerinin Afganistan'daki rejime karşı süregelen isyanı bastırmak için ülkeye girmesi ile Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemi sona ermiştir (Armaoğlu, 2015: 680-683).

SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi ile Basra Körfezi'nde etkisini artırmasından çekinen ABD, yürüttüğü nükleer programı ve yaptığı insan hakları ihlalleri gerekçeleriyle 1977 yılında yardımı kestiği Pakistan'a tekrar yardım yapmaya başlamıştır. ABD'nin bu yöndeki faaliyetlerine Birleşik Krallık ve Suudi Arabistan da katkı sağlamıştır. Bunun yanında özellikle Pakistan vasıtasıyla Sovyet destekli rejime karşı Afganistan'da mücadele eden mücahitlere yardımlarda bulunulmuştur (Lebovic, 2019: 119-120).

SSCB 1989 yılında Afganistan'dan çekilirken, Sovyet yanlısı Necibullah hükümeti 1992 yılında devrilmiştir. Bu tarihten sonra Cumhurbaşkanlığı görevine getirilen Burhaneddin Rabbani'nin ülke genelindeki etkisi ise oldukça sınırlı kalmıştır. Nitekim özellikle Sovyet yanlısı rejimin devrilmesinin ardından Afganistan'daki çeşitli silahlı grupların birbirleri ile güç mücadelesine giriştiği kaotik bir dönem başlamıştır (Weigand, 2017: 363; Rubin, 2020: 83-87; Barfield, 2010: 249).

Afganistan’da büyük bir iç çatışmanın yaşandığı bu dönemde güvenlik sorunları öne çıkmış ve bu sorunlar ekonomik ve sosyal yaşamı ciddi ölçüde sekteye uğratmıştır. 1994 yılında Kandahar kentinde kurulan Taliban toplumsal kargaşayı giderip, şeriat yasaları çerçevesinde bir düzen kurarak istikrarın sağlanabileceği düşüncesiyle yola çıkmıştır. Bu bağlamda halka istikrar, barış ve güvenlik vaat edilmiş; siyasetin dışında kalmaya özen gösterilerek, örgütün bir halk hareketi olarak konumlanmasına çalışılmıştır (Wani, 2021: 221). Öte yandan örgütün ülkenin sorunlarına çözüm getirmek amacıyla mı kurulduğu, yoksa Afganistan’daki durumdan rahatsız olan Pakistan tarafından mı kurdurulduğu konusunda çeşitli tartışmalar mevcuttur (Barfield, 2010: 257). Peştun dilinde “talebeler” anlamını karşılayan Taliban’ın ana unsurunu teşkil eden medrese öğrencileri 1980’li yıllarda SSCB’ye karşı verilen mücadeleye de katılmışlardır. Dolayısıyla bu kesimin Taliban’dan önce tamamen pasif ve etkisiz olduğunu ileri sürmek yanlış olacaktır (Rubin, 2020: 93, 97).

Üyeleri ağırlıklı olarak Peştunlardan oluşan Taliban, kurulduktan sonra hızlı bir biçimde kontrol alanını genişletmiş ve 1996 yılında başkent Kabil dahil olmak üzere 34 vilayetin 22’sini ele geçirmiştir (Lebovic, 2019: 121). Liderliğini geçmişte Sovyetlere karşı mücadele eden ve daha sonra “Müminlerin Emiri” sıfatını da alan Molla Ömer’in üstlendiği Taliban, kontrol ettiği topraklarda Afganistan İslam Emirliği’nin kurulduğunu ilan etmiştir. Yönetimde öncelikle ulemanın liderliğinde bir idari yapı kurulurken, bu şekilde ülke yönetimi gerçekleştirmenin zorluğu ortaya çıkınca 1999 yılında önceki devlet düzenine benzer bir yapı benimsenmiştir. Ancak yine de alınan kararlarda Kandahar’da ikamet eden Molla Ömer’in önemli bir ağırlığı söz konusu olmuştur (Barfield, 2010: 261).

Taliban idaresindeki devlet, Peştun ağırlıklı bir grup tarafından yönetilmiştir. Örgütün Peştun olmayanlara karşı dışlayıcı yaklaşımı ise diğer etnik ve mezhepsel gruplar tarafından kabul görmesini güçleştirmiştir. Taliban’ın özellikle kadınlara yaklaşımı muhafazakâr Peştun gelenekleri ile örtüşmüştür. Barfield (2010: 261-263), bu bağlamda Taliban’ın dini yaklaşımını Selefilik ve Peştun kültürünün karışımı olarak nitelendirmektedir. Bu noktada Taliban’ın Diyubendilikten etkilendiğinin de altını çizmek gerekir. 19. yüzyılda Britanya hakimiyetindeki Hindistan’da ortaya çıkan ve Vehhabilikten ciddi ölçüde etkilenen Diyubendi hareketi, söz konusu kolonyal dönemde İslamiyet’in tehlike altında olduğu ve korunması gerektiği düşüncesini taşımıştır. Diyubendi hareketi medreseler kurmaya büyük önem vermiş ve bu doğrultuda diğer ülkelere yayılma olanağı bulmuştur. Özellikle Pakistan’daki Afgan sığınmacı kamplarında kurulan medreseler hareketin Afganistan’daki etkisini artırmış ve bu medreselerde eğitim gören Taliban mensupları Diyubendiliğin katı bir yorumunu benimsemiştir (Saikal, 2004: 221; Raşid, 2001: 143-144; Abbas, 2011: 34). Taliban nüfuz sahibi olduğu 2001 yılına kadarki süreçte müziği ve canlı varlıkların resimlerini yasaklamış; kadınları kamusal alandan dışlarken, eğitim almalarını da engellemiştir. Ayrıca erkekler de belli bir uzunlukta sakal bırakmaya zorlanmış, suç işleyenlere ağır müeyyideler uygulanmıştır. Taliban’ın bu yönetim biçimi özellikle daha ılımlı bir nüfusun yaşadığı kentlerde tepki yaratırken, kırsal kesimde daha kolay kabul görmüştür (Barfield, 2010: 261-263; Hook & Spanier, 2016: 294; Lieven, 2021a: 27).

Her köyde molla bulunması, Taliban’ın bu kişiler aracılığıyla etkisini ve kontrolünü genişletmesini kolaylaştırmıştır. Bunun yanında, yerel uyuşmazlıkları çözüme kavuşturma konusunda gösterilen başarı ve kontrol edilen yerlerde güvenliğin sağlanması, Taliban’ın ülke toprakları üzerinde öncüllerine göre daha fazla denetim kurabilmesine katkıda bulunmuştur. Lieven (2021a: 27-29) bu bağlamda eroin üretiminin yasaklanmasının ve Dünya Sağlık

Örgütü'nün çocuk felci aşılama programının ülkede uygulanabilmesinin bu denetimin göstergeleri olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, Taliban'ın özellikle Peştunların önemli ölçüde desteğini alan, dini yaklaşımında Peştun kültüründen ve Diyubendilikten beslenen, diğer etnik gruplara, mezheplere ve ılımlı kentlilere yönetimini kabul ettirmekte zorlanan ancak özellikle sağladığı güvenlik sebebiyle kırsal kesimde ciddi kabul gören bir düzen oluşturduğunu ileri sürmek mümkündür. Ayrıca ülkede geçmişten bu yana devlet ile toplum arasında zayıf bir ilişki bulunmasının da Taliban'a alan açtığını belirtmek gerekir.

Afganistan, Taliban döneminde pek çok cihatçı gruba ev sahipliği yapmıştır. Taliban bu grupların tamamı üzerinde kesin bir kontrol sahibi olmasa da cihatçıların ülkelerine teslim edilmeleri yönündeki çağrılarını reddetmiştir. Öte yandan Taliban, bu grupların aksine uluslararası bir cihada destek vermemiş; dini ideolojisini sadece Afganistan'da uygulamaya gayret göstermiştir (Barfield, 2010: 266-267).

Bu dönemde Afganistan'da ikamet eden cihatçı gruplardan biri de liderliğini Usame bin Ladin'in üstlendiği El Kaide'dir. Zengin bir Suudi Arabistanlı aileden gelen Bin Ladin, 1980'li yıllarda Afganistan'da SSCB'ye karşı savaşmış, ardından Suudi Arabistan'a dönmüştür. Körfez Savaşı sırasında Suudi Arabistan'da ABD askerlerinin konuşlanmasına izin verilmesini eleştiren Bin Ladin sınır dışı edilerek 1991 yılında ülkesinden ayrılmıştır (Hook & Spanier, 2016: 275-276). 1994 yılında ise Suudi Arabistan yönetimi onu vatandaşlıktan çıkarmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'e suikast girişiminin ardından El Kaide olduğu gerekçesiyle Kahire'nin yaptığı baskı Bin Ladin'in 1996 yılında Sudan'dan sınır dışı edilmesine yol açmıştır. Bin Ladin'in bir sonraki durağı ise Afganistan olmuştur (Rubin, 2020: 115).

Bu süreçte El Kaide'nin bağlantılı olduğu terör eylemleri ABD'nin dikkatinin bu örgüte çevrilmesine yol açmıştır. Söz konusu olaylar arasında 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'nin, 1998'de ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki büyükelçiliklerinin, 2000 yılında ise Yemen yakınlarında USS Cole'nin bombalanması bulunmaktadır. Nitekim SSCB'nin askerlerini çekmesinin ardından Afganistan'a yönelik ilgisini kaybeden ABD, Clinton döneminde Bin Ladin'in teslim edilmesi karşılığında siyasi ve mali destek önermiş, ancak bu teklif Taliban yönetimince geri çevrilmiştir (Hook & Spanier, 2016: 275, 295).

El Kaide üyesi 19 teröristin 11 Eylül 2001 tarihinde 4 uçağı kaçırarak İkiz Kulelere ve Pentagon'a çarpması sonucunda yaklaşık 3.000 kişinin hayatını kaybetmesi ABD yönetiminin hızlı ve sert biçimde karşılık vermesini beraberinde getirmiştir. Başkan Bush 20 Eylül 2001 tarihinde yaptığı konuşmada Taliban yönetiminden topraklarında bulunan tüm El Kaide liderlerini teslim etmesini, haksız yere hapiste bulunan yabancı uyrukluların serbest bırakılmasını, yabancı gazeteci, diplomat ve yardım çalışanlarının korunmasını, Afganistan'daki tüm terörist eğitim kamplarının hızlı ve kalıcı biçimde kapatılmasını ve tüm teröristlerin ve onlara destek yapılarının yetkililere teslim edilmesini, tüm terörist eğitim kamplarına ABD'nin erişiminin sağlanmasını talep etmiş ve bu taleplerin müzakereye açık olmadığını belirtmiştir (The Washington Post, 2001a).

Bush'un bu taleplerinin Taliban yönetimince reddedilmesi sonrasında 7 Ekim'de ABD ve Birleşik Krallık'ın hava saldırıları başlamış; Taliban yönetimine karşı olanlarca oluşturulan ve Afganistan'da karadan mücadele etmekte olan Kuzey İttifakı ile koordineli çalışılmıştır. Nitekim Kasım 2001'de Kabil, Taliban'dan alınmıştır (Shahrani, 2015: 279; Weigand, 2017: 364). Ancak bu süreçten sonra Afganistan'ın geleceği konusu gündeme gelmiştir.

Afganistan'da Ulus İnşa Süreci

Afganistan'da Taliban yönetiminin devrilmesi ile birlikte başlayan yeni dönemde Bush yönetiminin öncelikli politikası bir ulus inşa sürecine girişmek olmamıştır. Nitekim Aralık 2001'de Afganistan topraklarında sadece 1.300 dolayında Amerikan askeri konuşlandırılmış ve uluslararası toplumun yürüttüğü bir süreçten ziyade yerel aktörlere dışarıdan destek verilmesi planlanmıştır. Ancak 2003 yılına gelindiğinde Kuzey İttifakı'nın istikrarlı bir yapı kuracağına ilişkin artan kuşkular politika değişikliğini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Zalmay Halilzad ABD'nin Afganistan Büyükelçisi olarak atanırken, liberal barış inşası temelinde ABD'nin ayırdığı kaynakların artırılmasına karar verilmiştir (Dodge, 2021: 48; Robinson, 2018: 253).

ABD'nin Afganistan'da ortaya koyduğu ulus inşa projesinin siyasi, iktisadi ve güvenlik boyutları bulunmaktadır. Siyasi boyut, seçimlerin yapılmasını sağlayarak ve denetim mekanizması oluşturarak yeni siyasi elite meşruiyet devşirilmesini içermektedir. Aynı zamanda önemli bakanlıklarda etnik ve dini denge gözetilerek devletin meşruiyetinin artması planlanmıştır. Yapılacak kurumsal düzenlemelerin de ulusal hükümetin kendi ayakları üstünde ve etkili bir biçimde ülkeyi yönetmesine olanak tanıyacağı düşünülmüştür. İktisadi boyutta ise Afganistan hükümeti ile birlikte çalışarak halkın yaşam standardının yükseltilmesi ve özel sektör öncülüğünde bir ekonomik yapı oluşturacak iktisadi altyapıyı sağlama düşüncesi bulunmaktadır. Devletin egemenliğini ve ülke genelinde hukukun üstünlüğünü hâkim kılmaya yetecek ölçüde baskı araçlarına sahip olması ise bu sürecin güvenlik boyutunu kapsamaktadır. Bu boyut, ordunun ve kolluk kuvvetlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir (Dodge, 2021: 49).

Siyasi Boyut

Taliban'ın devrilmesinin ardından Afganistan'ın siyasi geleceğini şekillendirmek üzere Birleşmiş Milletler tarafından Aralık 2001'de Almanya'nın ev sahipliğinde bir uluslararası konferans düzenlenmiştir. Afganistan'da Taliban dışındaki etkin siyasi figürlerin katıldığı Bonn şehrindeki konferansta varılan anlaşma uyarınca 32 kişiden oluşan bir yapının 6 ay boyunca ülkeyi yönetmesi ve ardından yapılacak seçimler ile 2 yıl görev süresi bulunacak Afgan Geçiş Otoritesi'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ulusal mecliste (Loya Jirga) 18 ay içinde yeni bir anayasanın hazırlanıp onaylanması ve yargıda kurumsallaşmaya gidilmesi üzerinde de uzlaşmıştır. Bonn Anlaşması'nın ardından 2002 yılında ise Afganistan'a insani yardım, yeniden inşa ve istikrarı sağlama konularında başta bulunacak aktörler Tokyo'da buluşmuştur. Tokyo Konferansı'nda Afganistan'da oluşturulan geçici yapı kurumsallaşma, eğitim, sağlık, altyapı ve tarım konularına öncelik vereceğini açıklamıştır. Bu noktada, bu sürecin yukarıdan aşağı bir şekilde ilerlediğini belirtmek gerekir. (Maley, 2013: 257; Gregg, 2018: 160-161). Nitekim ilerleyen süreçte oluşturulan politikaların uygulamadaki karşılığı istenilen düzeyde olmayacaktır.

Afganistan'da geçiş sürecinde görev yapacak yönetimin meşruiyetinin önündeki en önemli engellerden biri etnik olarak en kalabalık nüfusa sahip olan Peştunları, Kabil'in Tacik güçler tarafınca ele geçirilmesinin etnik bir dışlamaya yol açmayacağına ikna etmek olmuştur. Bu hususta devletin geçici başkanının bir Peştun olmasının olumlu katkı sağlayacağı düşünülmüş ve Hamid Karzai ismi ön plana çıkmıştır (Rubin, 2020: 141-142). Haziran 2002'de ulusal meclis Başkanlık seçimleri yapıldıktan sonra Karzai'nin Başkanlığını onaylarken, iki meclisli bir

Başkanlık sistemi üzerinde anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Karzai yeni anayasanın Ekim 2004'te kabulünden 6 ay sonra düzenlenen seçimler sonucunda Başkan seçilmiş ve Kasım 2005'te ise ulusal ve yerel seçimler gerçekleştirilmiştir (Indurthy, 2011: 8-9).

Afganistan'da 2004 yılındaki anayasa ile oluşturulan siyasi düzen oldukça merkezi bir devlet yapısı öngörmüştür. Bu kapsamda üniter bir yapı benimsenirken, yerel yönetimlerin yetkileri merkezde belirlenmiştir. Bunun yanında Başkan'a geniş atama yetkileri verilmiş, siyasi ve ekonomik konuların Kabil'den yürütülmesi düşünülmüştür. Bütçe konusunda da Maliye Bakanlığı geniş yetkilerle donatılmış ve bütçenin hazırlanması ve harcanması süreçlerinde yerel yönetimlere danışılması yoluna gidilmemiştir (Biddle, Christia & Thier, 2010: 50-51; Gomes, 2017: 517). Böylelikle yeni oluşturulan devletin yürütmede hızlı kararlar alabilmesi amaçlanmıştır (Dodge, 2021: 52).

Bununla birlikte, uygulamaya gelindiğinde Karzai yönetimi adalet, güvenlik, eğitim, sağlık, insani yardım, piyasa düzenlemeleri ve sosyal güvenlik alanlarında zorluk çekmiş ve Kabil dışında yeterince nüfuz sahibi olamamıştır (Yamin, 2013: 146). Ülkede oluşturulan demokratik siyasi kurumlar oldukça yüzeysel kalmış ve meşruiyetten yoksun bir elit tarafından kontrol edilmiştir (Schmeidl, 2016: 576). Meclis'in zayıflığı ve il genel meclislerinden ziyade Kabil'den atanan valilerin önem kazanması sistemin meşruiyetini aşındırmıştır (Murtazashvili & Dollar, 2021). Ayrıca seçimlerde uygulanan ve Özbudun'un (1995: 525) tanımıyla seçim bölgesinin çıkaracağı milletvekili sayısından bağımsız olarak seçmenlerin sadece tek bir adaya oy verebildiği devredilemez tek oy sistemi de siyasi partilerin olgunlaşmasını engellemiştir (Maley, 2013: 260). Buna ek olarak seçimlerin adil bir şekilde yapılıp yapılmadığına ilişkin ciddi kuşku oluşmuş ve bu konudaki tartışmalar 2009, 2014 ve 2019 yıllarındaki seçimlerde ivme kazanmıştır. Bu bağlamda 2019'daki seçimlerde %19 gibi çok düşük bir katılım oranının bulunması meşruiyet kaybına dair çarpıcı bir veri sunmaktadır (Dodge, 2021: 52-53).

Ülkede süregelen yolsuzluk, suistimaller, kamu yönetimindeki beceriksizlikler, güvenliğin sağlanamaması, orantısız ve haksız şiddet kullanımı gibi unsurlar halkın gözünde yeni yapının meşruiyetine zarar vermiştir (Suhrke, 2013: 282). 2014-2015 yıllarında ülkenin doğusundaki Nangarhar vilayetinde yapılan mülakatlarda da özellikle güvenlik sorunları, yolsuzluklar ve uyuşmazlıkların çözümünde etkili olunamadığı yönünde şikayetler dile getirilmiştir (Weigand, 2017). Bu durum, özellikle kırsal kesimin devletten beklentilerini ve yeni rejimin bu alandaki başarısızlığını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Bunun yanında ABD'li yetkililerin uzun bir süre 1980'li yıllardaki Sovyet işgali döneminde memur olarak çalışanlardan istifade edilmesini engellemesi de kamu hizmetleri kalitesinin yükseltilememesinin sebeplerinden biridir (Lieven, 2021c). Bu süreçte ABD'deki kurumlar ve kişiler arasındaki bürokratik çekişmeler de Afganistan'daki ulus inşa sürecine olumsuz etkide bulunmuştur. Dönemin bürokratları ve ordu içindeki yetkililerle yapılan mülakatlarda amaçlar ve önceliklere dair kurumlar arası görüş ayrılıklarının ve koordinasyon eksikliğinin bulunduğu ifade edilmiş ve yetki karmaşasının tutarlı bir politika izlenmesine engel olduğu dile getirilmiştir (Keane & Diesen, 2015: 209). Nitekim Afganistan'daki yeniden inşa proje ve faaliyetlerini bağımsız ve tarafsız bir şekilde incelemek amacıyla ABD Kongresi tarafından 2008 yılında kurulan SIGAR (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction) da Ağustos 2021'de yayınlanan raporunda ABD'deki resmi kurumların tutarlı bir strateji geliştiremediği ve uzmanlıkları doğrultusunda iş bölümü yapmadığı tespitinde bulunmuştur (SIGAR, 2021: VIII). Bu hususta devlet kurumlarının oluşturulmasına önem verilirken, bu

kurumların niteliğine ve toplumla bağına özen gösterilmediğini ve böylelikle meşruiyet inşa etmekte zorlandığını ileri sürmek mümkündür.

İktisadi Boyut

Geçmişte ticaret yolları üzerinde yer aldığı için ekonomik gelir yaratmakta zorlanmayan Afganistan, 15. yüzyıldaki coğrafi keşifler ile birlikte bu avantajını yitirmeye başlamıştır. Bu durumda vergileri artırmak ise halihazırda yoksulluk içinde olan halkı daha da zor durumda bırakmış ve isyanlara sebebiyet vermiştir (Lieven, 2021a: 21). Bu bağlamda dış yardımlar önem kazanmış ve özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda ABD ve SSCB'den gelen dış yardımlar kalkınma bütçesinin çok önemli bir kısmını oluşturmuştur (Rubin, 2020: 42).

Daha önce de belirtildiği üzere, 2004 yılında kabul edilen yeni anayasa ile bütçe hazırlanması ve kullanılması yetkileri merkezdeki kurumlara bırakılmıştır. Meclis'in yetkileri bütçe konularında bir değişiklik yapmadan, sadece onaylayabildiği veya reddedebildiği şekilde sınırlanmıştır. Üstelik ret durumunda değişiklik yapma mekanizması da engellerle doludur. Bu da hem yerel yönetimlerin katılımını hem de yasamayı etkisiz kılmıştır. Bunun yanında kamu hizmetlerinin aksaması ve demokratik kalkınmanın sekteye uğraması devletin meşruiyetine zarar vermiştir (Gomes, 2017: 512, 523-524).

Bu süreçte ABD'nin Afganistan'da oluşturmaya çalıştığı ekonomik sistemin neoliberalizm ile uyumlu olduğunu belirtmek gerekir. Dodge (2021: 50-51) bu hususta USAID'in (The US Agency for International Development) küresel piyasalarda rekabetçi olamayacağı gerekçesiyle Afganistan'da pamuk üretimine destek vermemesini örnek göstermekte ve bunun üretimi haşhaştan başka ürünlere kaydırma fırsatını ortadan kaldırdığına dikkat çekmektedir. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmı madencilik gibi rant getirecek alanlara yoğunlaşmış ve toplumun genelinin bireysel ekonomik özgürlüğüne ve uluslararası piyasalara katılımını sağlayacak politikalar ihmal edilmiştir (Dodge, 2021: 51-52).

Bununla birlikte, ABD'nin 2001 sonrasında Afganistan'a yaptığı büyük miktarlardaki dış yardımların kişi başına düşen milli gelir, bebek ölüm oranı, sağlık ve kadınların eğitimi gibi alanlarda olumlu ilerlemelere yol açtığını da belirtmek gerekir. Ancak yardımlar ülke geneline, özellikle de istikrar sorunlarının olduğu bölgelere yeterine ulaşamamış ve verimli kullanılamamıştır. Ayrıca her ne kadar ciddi miktarlarda mali yardım yapılmışsa da, yatırım yapılan projelerin verimliliği, denetimi ve sürdürülebilirliğine ilişkin yeterince ön çalışma yapılmamıştır. Bu da projeler tamamlansa dahi faaliyetlerin devamına yönelik kuşkuları beraberinde getirmiştir. Bunun için hem girdilerin projeler tamamlandıktan sonra da temin edilebilmesi hem de gereken uzmanlığın mevcudiyeti elzemdir (Lebovic, 2019: 167-168).

2009 yılına gelindiğinde Afganistan bütçesinin neredeyse %90'ını oluşturan dış yardımların yol açtığı sorunlardan biri de Afgan liderlerin kendi halklarına hesap verme sorumluluklarını ihmal etmelerine yol açmasıdır. Bu bağlamda, hükümet gelir toplamak için halka yönelmeye gerek görmemiş ve bu da hesap verilebilirlik mekanizmasının oluşmasını engellemiştir. Ülkede oldukça merkezi bir siyasi yapı tesis edilmesi de mali yardımların dağıtılması ve yatırım alanlarının belirlenmesi gibi hususlarda kamuoyunun ihmaline yol açmış ve halihazırda devlet ile toplum arasında zayıf olan bağı daha da aşındırmıştır. Hesap verilebilirlik mekanizmasının eksikliği özellikle merkezin yeterince otorite kuramadığı kırsalda kamu hizmetlerinin önemli oranda yetersiz kalmasına yol açarken, yolsuzluğa da

davetiye çıkarmıştır (Robinson, 2018: 254; Murtazashvili & Dollar, 2021). Dolayısıyla niyetten bağımsız olarak uygulamada dış yardım ve hesap verilebilirlik arasında olumsuz işleyen bir bağlantı ortaya çıkmıştır (Suhrke, 2013: 273; Wimmer, 2018: 265).

Verkoren ve Kamphuis (2013: 502), bu doğrultuda dış yardımların Afganistan yönetimince kontrol edilmesinin de bir fayda sağlamayacağını, böyle bir durumda yardımlardan iktidara yakın kişilerin faydalanacağını, bundan dolayı yardımların ekonomik üretkenliği artırmaya odaklanması gerektiğini ileri sürmektedir. Nitekim dış yardımlarla bağlantılı olan ihaleleri hükümetle ve donör ülkelerle siyasi bağlantıya sahip olan kişiler almıştır. Bu da bu kişilerin gücünün daha da artmasına ve daha çok siyasi ve ekonomik kazanım elde etmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede, donör ülkelerde bütçenin doğru ve verimli kullanılıp kullanılmadığını denetleme ve değerlendirme mekanizmalarının ihmal edilmesi, bunun yerine mali kaynağın harcanmasına odaklanması verimsizliklere ve yolsuzluklara kapı aralamıştır (Murtazashvili, 2015: 80-81; Suhrke, 2013: 276).

Bu noktada ulusal bir kimliğe sahip olunmaması ve aşiret bağlarının ön planda olması da olumsuz bir etki teşkil etmiştir. Nitekim verilen teçhizata el koyma ve satma gibi uygulamalar Afgan kolluk kuvvetleri içinde de gerçekleşmiş ve bu durum sahadaki güvenlik kuvvetlerini ihtiyaç duydukları teçhizattan yoksun bırakmıştır. Yolsuzluğu önlemeye yönelik çalışmalar ise uygulamada bir fark yaratamamıştır (Malkasian, 2019: 46-47). Bu alanda sıklıkla başvuru Yolsuzluk Algı Endeksi'nde (Corruption Perceptions Index) Afganistan genellikle son sıralarda yer almış, rejimin kolaylıkla yıkıldığı 2021 yılında 180 ülke arasında 174. sırada olmaktan kurtulamamıştır (Transparency International, 2021). Bu durum yeni rejimin meşruiyet sorununu ve Taliban'ın önemli bir direnişle karşılaşmadan kontrolü ele geçirebilmesini de açıklamaktadır.

Güvenlik Boyutu

Askeri müdahalenin ardından özellikle Kabil ve çevresinde güvenliği sağlamak için ilk aşamada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan ISAF'tan (International Security Assistance Force) faydalanılmıştır. Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini 6 ayda bir yenilediği ISAF'ın kontrolü 2003 yılında NATO'ya devredilmiştir. Nitekim bu NATO'nun ilk "alan-dışı" girişimini teşkil etmiştir (Suhrke, 2013: 279; Hook & Spanier, 2016: 298-299; Rubin, 2020: 146-147).

Afganistan'da yeni dönemdeki güvenlik politikalarının oluşturulmasında Nisan 2002'de Cenevre'de G-7 ülkeleri ve Afgan temsilcilerin gerçekleştirdiği görüşmeler büyük öneme sahiptir. Bu görüşmelerde ABD, Fransa ve Kanada'nın Afganistan ordusunun ve istihbarat servisinin yeniden kurulmasından; Almanya'nın polis teşkilatından; Birleşik Krallık'ın narkotikle mücadelede; İtalya'nın yargı reformundan; Japonya'nın ise milis kuvvetlerinin silahsızlandırılması ve topluma yeniden kazandırılmasından sorumlu olacağı belirlenmiştir (Rubin, 2020: 152-153).

Bununla birlikte, bu ülkeler ilgili alanlarda istenilen başarıyı yakalayamamışlardır. Örneğin hukuk sistemindeki reformun önünde birtakım engeller söz konusu olmuştur. Öncelikle şeriat hükümlerine karşı reform yapmak mümkün olmamış ve bunun yanında ülkede kayda değer bir geçmişe dayanan örfi hukuk önemini korumuştur. Nitekim Afganistan'da anlaşmazlıkların çözümünde büyük oranda şeri ve örfi hukuka göre hüküm verilmiştir.

Dolayısıyla geleneklerin ve mollaların ağırlığının bulunduğu bir toplumda mevcut yapıyı değiştirmenin güçlüğü kısa zamanda görülmüştür (Rubin, 2020: 154).

Milis kuvvetlerinin silahsızlandırılması ve topluma yeniden kazandırılmasında da büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu bağlamda, silahlı grupların bazılarının Kuzey İttifakı'na dahilken, kimilerinin de güçlü siyasi bağlantılara sahip olması programın başarıya ulaşmasının önüne geçmiştir. Ayrıca ABD'nin 2006 yılında ülkedeki isyanı bastırmak için bazı milisleri desteklemesi bu gruplara güç kazandırmıştır. Bu durum doğal olarak devlet otoritesine zarar vermiştir (Suhrke, 2013: 279-280).

Bir diğer önemli sorun da Afgan ordusunu inşa etme sürecinde baş göstermiştir. Bu kapsamda özellikle askeri altyapının yetersizliği, düşük okuryazarlık, zorlu ve düşük ücretli çalışma koşulları, ordu içindeki etnik bölünmeler ve bağlılıklar, kayırmacılık ve mevcut askeri kaynakların çalınması gibi çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır (Lebovic, 2019: 139). Asker sayısının hızla artarken -2005'te 22.000 iken, 2010'da 200.000'e ulaşmıştır- niteliğe önem verilmemesi de sorunların göz ardı edilmesine sebep olmuş ve ordu büyük oranda ABD tarafından finanse edilerek ayakta kalabilmiştir (Suhrke, 2013: 280). Bunun yanında hizipçilik de ciddi bir sorun teşkil etmiş, bu durum merkezi bir sisteme dayanan ordu yapılanması kurmayı oldukça güçleştirmiştir. 1990'lı yıllardan bu yana artmış olan hizipçilik, siyasi meşruiyet sorununun da eklenmesiyle birlikte ordudaki bağlılık sorununu iyice derinleştirmiştir (Robinson, 2018: 251-257).

Afgan ordusu özellikle ilerleyen yıllarda Taliban ile mücadeleye girişmiş ve bu süreçte ordunun hedeflenen seviyeye ulaşamadığı ortaya çıkmıştır. ABD'nin müdahalesinin ardından devrilen Taliban ise öncelikle Aralık 2001'de ve 2002 yılı içerisinde Karzai ile görüşerek bir anlaşma yoluna gitmek istemiştir. Ancak 11 Eylül'ün etkisi de henüz tazeyken, ABD Taliban'a Afganistan'daki yeni dönemde alan açmak istememiştir. Taliban'ın 2003 yılında başlattığı saldırılar ise özellikle 2006 yılından sonra ivme kazanmıştır (Dobbins & Malkasian, 2015: 54).

Taliban ilk etapta militan toplamaya çalışmış ve tanınan komutanların etrafında belirli bölgelerden sorumlu ancak seyyar olan hareketli birlikler kurmuştur. Bunun yanında 2008 yılından sonra daha önce kendisine bağlı olmayan gruplarla ilişkiler kurarak onları bünyesine katmış ve böylelikle daha fazla genişleme olanağı elde etmiştir. Ancak bu durum doğal olarak Taliban'ın homojenliğine zarar vermiş ve örgüt içinde bölünmeler baş göstermiştir. Buna rağmen, belirli bir düzeyde iş birliği içerisinde kalınmasına çalışılmış ve genellikle gerilla savaşı yürütüldüğünden koordinasyonda yaşanan uyumsuzluklardan fazla etkilenilmemiştir (Giustozzi, 2017: 14-15).

Taliban'ın bu güçlenme sürecinde edindiği çeşitli yardımların da önemli role sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Nitekim dini şahsiyetlerin güç kaybetmesi, kırsal kesimin sosyo-ekonomik olarak yeni dönemde yeterli pay alamaması, Kabil'deki yeni rejimin Hindistan ile iyi ilişkiler kurmasının Pakistan'da yarattığı rahatsızlık, Pakistan'ın Taliban'a maddi ve insan kaynağı toplaması için ülkesindeki Afganlara erişimine izin vermesi, ABD'nin Irak'a müdahalesinden sonra İran'ın da Taliban ile ilişki kurmaya ve topraklarında konuşlanmasına izin vermeye başlaması gibi etkenler Taliban'ın güç kazanmasına yardımcı olmuştur (Giustozzi, 2017: 16).

Bu hususta Pakistan'ın önemini biraz daha açmak faydalı olacaktır. Pakistan ile Afganistan'ın 19. yüzyılın sonlarından bu yana süregelen bir sınır sorunu vardır. Afganistan ile Britanya Hindistan'ı arasındaki sınır 1893 yılında Britanya Hindistan'ı Dışişleri Bakanı Sir Mortimer

Durand ile Afganistan Emiri Abdurrahman Han arasındaki görüşmeler neticesinde belirlenirken Peştunların yaşadığı bölgeyi ikiye ayırmıştır. Afganlar, Durand Hattı olarak anılan bu sınıra daha sonraki yıllarda itiraz etmişler ve Britanya'nın güç asimetrisinden faydalanarak bu anlaşmayı imzalatabildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, Afgan hükümetleri bu hattı uluslararası sınır olarak kabul etmezken, kuruluşundan bu yana Pakistan ile yakın ilişkileri bulunan Taliban dahi bu yönde bir tavır benimsemiştir (Ali, 2020: 7-8).

Bu olumsuz mirasın yanında 2001 sonrasında Afganistan, Hindistan ile Pakistan arasındaki güç mücadelesinin unsurlarından biri haline gelmiştir. Bir yandan Pakistan'ın bu ülkedeki etkisini azaltmak, diğer yandan Afganistan üzerinden zengin enerji rezervlerine sahip Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen Hindistan, Afganistan'a yaklaşık 3 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Bu yatırımlar altyapı, eğitim, tarım, sağlık ve turizm gibi çeşitli alanlara yayılmış; 2011 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması ile de askeri alana taşınmıştır. Bu durum beklenebileceği üzere Pakistan'ı rahatsız etmiş ve Afganistan'ın istikrarını tehlikeye atmıştır (Verma, 2021: 10-14)

Afgan ordusunun Taliban karşısında yeterli başarıyı gösterememesi üzerine ABD Başkanı Barack Obama Aralık 2009'da 30.000 asker daha gönderme kararı almıştır. Bu süreçte 2011 yılı ile birlikte Afganistan'dan asker çekmeye başlanması planlanmıştır (Jacobson, 2010: 590). Diğer yandan 2008 yılından sonra Karzai ile Taliban arasında temaslar tekrar sıklaşmıştır. Bu dönemde ABD yönetimi içinde müzakere düşüncesine olumlu bakılmaya başlanmış ve Obama'nın da onayıyla Karzai ile Taliban arasındaki görüşmeler doğrudan gerçekleşmeye başlamıştır. Diğer yandan Kasım 2010'da Almanya'da ABD'li diplomatlar ile Taliban temsilcileri arasında resmi temaslar başlamıştır (Dobbins & Malkasian, 2015: 54-55).

Müzakereler zaman zaman kesintiye uğramış, ancak 2014'teki seçimlerde Başkan seçilen Eşref Gani'nin görüşmelere yeniden başlamaya yönelik olumlu yaklaşımı ve Pakistan'ın desteği ile taraflar 2015 yılında masaya yeniden oturmuştur. Pakistan'ın müzakerelere destek vermesinde ABD'nin çekilmesinin ardından Afgan hükümetinin destek arayışında Hindistan ile daha da yakınlaşacağından ve Taliban'ın Afganistan'da güç kazanması durumunda Pakistan'da şeriat düzeni kurma hedefiyle silahlı mücadele yürütmekte olan Tehrik-i Taliban Pakistan'ın bundan cesaret alacağından ve Afganistan Talibanı ile iş birliğine gireceğinden çekinmesi etkili olmuştur (Dobbins & Malkasian, 2015: 59; Hussain, 2021).

Giustozzi (2017: 18), Afgan devletince Taliban'a karşı istenilen başarının gösterilememesinde Taliban tehdidinin yeterince ciddiye alınmamasının etkili olduğunu belirtmektedir. Taliban'ın ilk başlarda çok etkin olmamasının ve ABD'nin çekileceğinin tahmin edilmemesinin bu yanlış değerlendirmeye yol açtığını ifade etmekte ve Afgan ordusunun gücünün abartılırken, Taliban'ın küçümsendiğine işaret etmektedir. Ayrıca özellikle 2013 ve 2014 yıllarında Karzai sonrası döneme odaklanılmasının da Taliban'a karşı mücadeleye gereken önemin verilmemesini beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir. Malkasian'ın (2019: 44-45) da belirttiği üzere Taliban, ABD 2014 yılında askerlerini çekmeye başlamadan önce kontrol ettiği toprakları genişletmiş ve bu durum Obama'nın hava saldırıları önündeki kısıtlamaları hafifletmesine ve daha fazla sayıda asker çekme planlarını ertelemesine neden olmuştur. Nitekim 2017 yılında Başkan Trump bir yandan Afganistan'a 14.000 asker yollarken, diğer yandan Taliban ile müzakerelere daha ılımlı yaklaşacaktır.

Taliban'a karşı istenilen başarının gösterilememesi, ülkede sürdürülebilir bir istikrarın tesis edilememesi, ciddi miktarlara uğraşan dış yardımlar ve düşen kamuoyu desteği neticesinde

ABD ile Taliban arasındaki müzakereler hız kazanmış ve 29 Şubat 2020 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre ABD ve müttefiklerinin tüm askeri kuvvetleri 14 ay içinde Afganistan topraklarından çekilecek ve ABD, Afganistan'ın iç işlerine karışmayacaktır. Taliban ise, El Kaide'nin de aralarında bulunduğu ABD ve müttefiklerinin güvenliğine tehdit oluşturan kişi ve grupların Afganistan topraklarını kullanmasına engel olacaktır. Bunun yanında her iki tarafın da esirleri karşılıklı olarak serbest bırakması ve Mart ayında Taliban ile diğer Afgan taraflar arasında müzakerelerin başlaması öngörülmüştür (The US Department of State, 2020).

Anlaşma, özellikle Taliban'ın yabancı askerler ülkeden çekildikten sonra Afganistan'da yönetimi ele geçireceğine yönelik tartışmalar ışığında tepki toplarken; ABD'nin askerlerinin tamamını çekmeyi 30 Nisan 2021 tarihine kadar yetiştirememesi sonrasında, Taliban Mayıs 2021'de Afganistan güçlerine karşı saldırıya geçmiş ve kontrolü altındaki toprakları genişletmeye başlamıştır (Reuters, 2021a). Nitekim son Amerikan askerinin Afganistan toprağını terk ettiği 30 Ağustos 2021 tarihinden 15 gün önce Taliban, başkent Kabil'i dahi ele geçirmiş ve Afganistan Başkanı Eşref Gani ülkeyi terk etmiştir (Gaouette, Hansler, Starr & Liebermann, 2021; Reuters, 2021b). Taliban'ın oldukça az bir direnişle karşılaşarak kontrolü altındaki alanları hızlı bir biçimde genişletmesi ABD'nin oluşturmaya çalıştığı yapının kırılganlığını ve toplum nezdinde yaşadığı meşruiyet sorununu ortaya koymaktadır. Bunun yanında Taliban'ın direniş göstermeyenlere karşı şiddet uygulanmayacağı yönündeki taahhüdü de halihazırda güçsüz olan direnişi daha da kırılgan hale getirerek Taliban'ın ilerleyişini kolaylaştırmıştır (Lieven, 2021b).

Sonuç

Afganistan'da uzlaşma geleneğinin güçlü olmaması; farklı aşiret, etnik ve mezhepsel kimlikleri barındıran ülkede tarihsel süreç boyunca kültürel zenginliğin değil, çatışmaların ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bunun yanında geçmişten bu yana kamu hizmetlerinin halka ulaşmasındaki eksiklikler, devlet ile toplum arasında bir bağ kurulmasının önüne geçmiştir. Bu bağlamda ABD'nin Batı ile uyumlu çalışacak ve serbest piyasa sistemini uygulayacak bir yapı oluşturma amacıyla Afganistan'da başlattığı ulus inşa süreci kısıtlı ilerlemelere rağmen büyük oranda halkın ihtiyaç ve taleplerinden uzak kalmış; devlet ile toplum arasındaki kopukluğu gideremediği gibi daha da derinleştirmiştir. Ayrıca Taliban'a verilen dış desteği kesecek başarılı bir politika da yürütülememiştir. Buna ek olarak ABD kurumları arasındaki görüş ayrılıkları, yetki karmaşası ve koordinasyon eksikliği de hem proje geliştirme hem de uygulama aşamalarında sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim siyasi, iktisadi ve güvenlik boyutları olan bu proje ABD'nin Afganistan'da çekilmesi henüz tamamlanmadan çökmüştür.

Sürecin siyasi boyutunda yürütmeyi hızlandırmak adına Devlet Başkanı'nın geniş atama yetkilerine sahip olduğu oldukça merkezi bir devlet yapısı tesis edilirken; gerek Meclis'in gerekse de yerel yönetimlerin etkisiz kılınması ile halihazırda sorunlu olan devlet-toplum ilişkisi daha da zayıflatılmıştır. Uygulanan seçim sistemi de siyasi partilerin gelişmesine ket vururken, Peştunlar için büyük öneme sahip olan uyuşmazlıkların çözümündeki yetersizlikler ve yolsuzluklar ciddi bir meşruiyet sorunu yaratmıştır. Bu kapsamda, seçimlere katılım oranlarındaki büyük düşüş de bunu işaret etmektedir.

İktisadi boyutta neoliberalizm doğrultusunda küresel piyasalarda rekabetçi olmayacağı düşünülen ürünlerin üretimine destek olunmazken, bu politika üretimin haşhaş dışındaki ürünlere kaymasını engellemiş ve doğrudan yabancı yatırımların büyük bölümünün rant getirecek sektörlerle aktarılmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede dış yardımlar ülke geneline yayılamamış ve toplumun geniş kesimleri bu yatırımlardan faydalanamamıştır. Bunun yanında dış yardımlara bağımlılık, ülkedeki elitlerin kendilerini halkın rızasını temin etmek gibi ihtiyaçlardan muaf hissetmelerine yol açarak hesap verilebilirlik mekanizmasının kurulmasını güçleştirmiştir. Ayrıca dış yardımların ve ihalelerin siyasi bağlantıları güçlü olanlarca kontrol edilmesi, aşiret bağlarının yardımlarda kayırmacılığa etkisi ve geniş çaplı yolsuzluklar da hedeflenen ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilememesinde etkili olmuş ve yeni rejime güvensizliği tetiklemiştir.

Güvenlik boyutunda ise özellikle siyasi bağlantıları güçlü olan milis kuvvetlerinin silahsızlandırılması hususunda yeterince başarı gösterilemezken, 2006 yılından sonra ülkede başlayan isyanı bastırmak için bu kuvvetlerin yeniden silahlandırılmaya başlaması devlet otoritesinin tesisini güçleştirmiştir. Bunun yanında düşük okuryazarlık, hizipçilik, kayırmacılık ve nitelik gözetilmeden asker sayısındaki büyük artış etkili bir Afgan ordusu kurulamamasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte Taliban ile mücadelede hedeflenen başarıya ulaşamaması ve süregelen güvenlik sorunları halkın yeni yapıya güven duymasını engellemiştir.

Diğer yandan, Taliban ise başta yardımlardan yeterince faydalanamayan kırsal kesim olmak üzere yeni rejimden memnun olmayanlardan destek alarak, kontrolü altına aldığı yerlerde güvenliği sağlayarak ve yerel uyuşmazlıkları çözümede başarı göstererek yıllar içinde gücünü artırmıştır. Bu noktada Hindistan ile Afganistan'daki yeni rejimin yakın ilişkisinden rahatsız olan Pakistan'ın ve ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında bir sonraki hedefin kendisi olacağını düşünen İran'ın Taliban'a gösterdikleri kolaylıklar da örgütün güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Mayıs 2021'den sonra Taliban'ın bu kadar hızlı bir biçimde Afgan ordusunu mağlup edebilmesinde ABD'nin desteklediği yönetimin toplumun ihtiyaç ve taleplerine yanıt verememesi oldukça etkili olmuş; kendisini bu rejime bağlı hissetmeyen halk Taliban'a karşı yeterli direniş göstermemiştir. Bu süreçte Taliban'ın kendisine direnmeyenlere karşı cezalandırma yoluna gitmeyeceğini taahhüt etmesi de ilerleyişini kolaylaştırmıştır.

Bu makalenin yazıldığı sırada uzun süren çatışma ortamı, insani yardımlar dışındaki dış yardımların kesilmesi ve kuraklık nedeniyle Afganistan'da insani yönden oldukça kötü bir durum mevcuttur. Birleşmiş Milletler verilerine göre 41,7 milyonluk nüfusun 22,8 milyonu akut gıda güvensizliği, 8,7 milyonu ise acil seviyede gıda güvensizliği ile karşı karşıyadır (The UN World Food Programme, 2022). ABD, bu süreçte insani yardımlar dışında dış yardımlara yeniden başlama ve dondurduğu Afgan dış varlıklarını serbest bırakma hususlarında temkinli bir politika benimsemekte ve Taliban'ın başta kadın hakları olmak üzere temel hak ve özgürlükler konusunda atacağı adımları beklemektedir (Miller, 2022). Rusya ve Çin ise Taliban'la diyalog kursalar da henüz yeni yönetimi resmi olarak tanımaktan kaçınmakta ve Taliban'ın özellikle kendilerine de tehdit oluşturma potansiyeli olan terörist gruplarla mücadelesine önem vermektedir (Reuters, 2021c; Greenfield, 2022; Reuters, 2022). Nihayetinde tüm bu süreçten zarar gören ise Afgan halkı olmaktadır.

Kaynakça

- Abbas, T. (2011). *Islamic Radicalism and Multicultural Politics: The British experience*. Londra & New York: Routledge.
- Ali, G. (2020). China-Pakistan cooperation on Afghanistan: assessing key interests and implementing strategies. *The Pacific Review*, 1-23.
- Armaoğlu, F. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:1914-1995* (20. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Biddle, S., Christia, F. & Thier, J.A. (2010). Defining Success in Afghanistan: What Can the United States Accept?. *Foreign Affairs*, 89(4), 48-60.
- Brenan, M. (2021, Temmuz 26). *Americans Split on Whether Afghanistan War Was a Mistake*. Gallup. <https://news.gallup.com/poll/352793/americans-split-whether-afghanistan-war-mistake.aspx> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Brown University. (2021). *Costs of War*. <https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Dobbins, J. & Malkasian, C. (2015). Time to Negotiate in Afghanistan: How to Talk to the Taliban. *Foreign Affairs*, 94(4), 53-64.
- Dodge, T. (2013). Intervention and dreams of exogenous statebuilding: the application of Liberal Peacebuilding in Afghanistan and Iraq. *Review of International Studies*, 39(5), 1189-1212.
- Dodge, T. (2021). Afghanistan and the Failure of Liberal Peacebuilding. *Survival*, 63(5), 47-58.
- Encyclopaedia Britannica. (2004). *Afghanistan: Ethnolinguistic composition*. <https://www.britannica.com/place/Afghanistan/Plant-and-animal-life#/media/1/7798/208275> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Gaouette, N., Hansler, J., Starr, B. & Liebermann, O. (2021, Ağustos 31). *The last US military planes have left Afghanistan, marking the end of the United States' longest war*. CNN. <https://edition.cnn.com/2021/08/30/politics/us-military-withdraws-afghanistan/index.html> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Giustozzi, A. (2017). Counterinsurgency Challenge in Post-2001 Afghanistan. *Small Wars & Insurgencies*, 28(1), 12-33.
- Gomes, A.T. (2017). Statebuilding and the Politics of Budgeting in Afghanistan, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 11(4), 511-528.
- Goodhand, J. & Sedra, M. (2013). Rethinking liberal peacebuilding, statebuilding and transition in Afghanistan: an introduction. *Central Asian Survey*, 32(3), 239-254.
- Green, T.V. & Doherty, C. (2021, Ağustos 31). *Majority of U.S. public favors Afghanistan troop withdrawal; Biden criticized for his handling of situation*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2021/08/31/majority-of-u-s-public-favors-afghanistan-troop-withdrawal-biden-criticized-for-his-handling-of-situation/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).

- Greenfield, C. (2022, Mart 24). *China's foreign minister visits Afghanistan*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/chinas-foreign-minister-visits-afghanistan-2022-03-24/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Greff, H.S. (2018). *Building the Nation: Missed Opportunities in Iraq and Afghanistan*. The US: Potomac Books.
- Grotenhuis, R. (2016). *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hook, S.W. & Spanier, J. (2016). *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*. (Özge Zihnioğlu, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Hopkins, B.D. (2021). The war that destroyed America: Afghanistan's coming bill. *Critical Asian Studies*, 53(1), 147-159.
- Hussain, A. (2021, Ekim 13). *Violence surges in Pakistan's tribal belt as Taliban, IS-K go on attack*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-asia-58891613> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Indurthy, R. (2011). The Obama Administration's Strategy in Afghanistan. *International Journal on World Peace*, 28(3), 7-52.
- Jacobson, G.C. (2010). A Tale of Two Wars: Public Opinion on the U.S. Military Interventions in Afghanistan and Iraq. *Presidential Studies Quarterly*, 40(4), 585-610.
- Keane, C. & Diesen, G. (2015). Divided We Stand: The US Foreign Policy Bureaucracy and Nation-Building in Afghanistan. *International Peacekeeping*, 22(3), 205-229.
- Lebovic, J.H. (2019). *Planning to Fail: The US Wars in Vietnam, Iraq and Afghanistan*, New York: Oxford University Press.
- Lemay-Hebert, N. (2009). Statebuilding without Nation-building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutionalist Approach. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3(1), 21-45.
- Lieven, A. (2021a). An Afghan Tragedy: The Pashtuns, the Taliban and the State. *Survival*, 63(3), 7-36.
- Lieven, A. (2021b, Ağustos 16). *Why Afghan Forces So Quickly Laid Down Their Arms*. Politico. <https://www.politico.com/news/magazine/2021/08/16/afghanistan-history-taliban-collapse-504977> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Lieven, A. (2021c, Ağustos 27). *Nemesis: Why the west was doomed to lose in Afghanistan*. Prospect. <https://www.prospectmagazine.co.uk/world/nemesis-why-the-west-was-doomed-to-lose-in-afghanistan-911-taliban> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Maley, W. (2013). Statebuilding in Afghanistan: challenges and pathologies. *Central Asian Survey*, 32(3), 255-270.
- Malkasian, C. (2019). The Meaning of Setbacks in Iraq and Afghanistan. *PRISM*, 8(2), 40-53.
- Miller, L. (2022). Protecting US Interests in Afghanistan. *Survival*, 64(2), 25-34.
- Murtazashvili, J. (2015). Gaming the state: consequences of contracting out state building in Afghanistan. *Central Asian Survey*, 34(1), 78-92.

- Murtazashvili, J.B. & Dollar, D. (2021, Ağustos 30). *Why did state-building efforts in Afghanistan fail?*. Brookings. <https://www.brookings.edu/podcast-episode/why-did-state-building-efforts-in-afghanistan-fail/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 521-539.
- Raşid, A. (2001). *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*. (Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları & Mozaik Yayınları.
- Reuters. (2021a, Mayıs 4). *Taliban launches major Afghan offensive after deadline for U.S. pullout*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-launches-huge-afghan-offensive-after-deadline-us-pullout-2021-05-04/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Reuters. (2021b, Ağustos 15). *Afghan president says he left country to avoid bloodshed*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/afghan-president-ghani-says-he-left-country-order-avoid-bloodshed-2021-08-15/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Reuters. (2021c, Eylül 17). *China's Xi urges Afghanistan to stamp out terrorism, vows more aid*. <https://www.reuters.com/world/china/chinas-president-xi-says-afghanistan-should-eradicate-terrorism-promises-more-2021-09-17/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Reuters. (2022, Mart 31). *Russia accredits Taliban envoy, voices concern about Islamist groups*. <https://www.reuters.com/world/russia-concerned-islamic-states-plans-destabilise-central-asia-report-2022-03-31/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Robinson, C.D. (2018). What explains the failure of U.S. army reconstruction in Afghanistan?. *Defense & Security Analysis*, 34(3), 249-266.
- Rubin, B.R. (2020). *Afghanistan: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press.
- Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*. Londra & New York: I.B. Tauris.
- Schmeidl, S. (2016). The contradictions of democracy in Afghanistan: elites, elections and 'people's rule' post-2001. *Conflict, Security & Development*, 16(6), 575-594.
- Schneider, W. (2001, Ekim 1). *Not Exactly a Bush Flip-Flop*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2001/10/not-exactly-a-bush-flip-flop/377745/> (Erişim Tarihi: 09.05.2022).
- Shahrani, N.M. (2015). The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal on the Internal Politics of Afghanistan: Karzai-style Thugocracy or Taliban Theocracy?. *Asian Survey*, 55(2), 273-298.
- SIGAR. (2021). *What We Need to Learn: Lessons From Twenty Years of Afghanistan Reconstruction*. <https://www.sigar.mil/pdf/lessonslearned/SIGAR-21-46-LL.pdf> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Smeltz, D. & Sullivan, E. (2021, Ağustos 9). *US Public Supports Withdrawal From Afghanistan*. The Chicago Council on Global Affairs. <https://www.thechicagocouncil.org/commentary-and-analysis/blogs/us-public-supports-withdrawal-afghanistan> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Suhrke, A. (2013). Statebuilding in Afghanistan: a contradictory engagement. *Central Asian Survey*, 32(3), 271-286.

- The UN World Food Programme (2022). *Afghanistan*.
<https://www.wfp.org/countries/afghanistan> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- The US Department of State. (2020, Şubat 29). *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan*.
<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- The Washington Post. (2001a, Eylül 20). *Text: President Bush Addresses the Nation*.
https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (Erişim tarihi 09.05.2022).
- The Washington Post. (2001b, Kasım 7). *Washington Post-ABC News Poll: America at War*.
<https://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/polls/vault/stories/data110701.htm>
(Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Transparency International (2021). *Afghanistan*.
<https://www.transparency.org/en/countries/afghanistan?redirected=1> (Erişim Tarihi: 09.05.2022).
- Verkoren, W. & Kamphuis, B. (2013). State Building in a Rentier State: How Development Policies Fail to Promote Democracy in Afghanistan. *Development and Change*, 44(3), 501-526.
- Verma, R. (2021). The US-Taliban peace deal and India's strategic options. *Australian Journal of International Affairs*, 75(1), 10-14.
- Wani, Z.A. (2021). Afghanistan's Neo-Taliban Puzzle. *South Asia Research*, 41(2), 220-237.
- Weigand, F. (2017). Afghanistan's Taliban – Legitimate Jihadists or Coercive Extremists?. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 11(3), 359-381.
- Wimmer, A. (2018). *Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Yamin, S. (2013). Global Governance: Rethinking the US Role in Afghanistan Post 2014. *Journal of South Asian Development*, 8(2), 139-163.